

УДК 94(477) «1914/1917» : 371.8

А. М. Чортенко

**СТУДЕНТСТВО В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ
ПАРТІЙ ТА МОЛОДІЖНИХ ПОЗАПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
НАДДНІПРЯНЩИНИ НАПЕРЕДОДНІ ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(СЕРЕДИНА 1914 – ЛЮТИЙ 1917 РР.)**

На сучасному етапі українського державотворення одне з вагомих місць займають політичні партії, які впливають на більшість процесів у державі, беруть участь у вирішенні важливих питань національного значення. Це викликало помітне поживлення інтересу науковців до партійно-політичної проблематики. Не стала винятком й історична наука, яка, зокрема, звернула увагу на становлення української багатопартійності Наддніпрянщини у перші десятиліття ХХ ст. Але якщо дослідження загальної політичної історії українських земель у складі Росії на макрорівні в цілому є майже завершеним і з часом зазнає лише невеликих корегувань [1], то вивчення окремих проблем на мікрорівні на початку ХХІ ст. перейшло до своєї активної стадії (регіональні, національні, соціальні та інші особливості партійного будівництва). Не стало винятком і таке актуальне питання, як вивчення місця та ролі студентства в національному партогенезі напередодні Лютневої революції.

Аналізуючи дослідження, присвячені поставленій нами науковій проблемі, можемо констатувати – спеціальні розвідки з неї не велися. Більшість науковців зосереджують увагу на подіях, що передували першій російській революції або хронологічно обмежуються 1907 р. [2]. Однак, початок накопичення фактографічної бази про діяльність студентів в українських політичних партіях Наддніпрянщини перед Лютневою революцією був зроблений авторами, які були учасниками тих подій (Д. Дорошенко, Ю. Коллард, Й. Гермайзе) [3]. Серед сучасних дослідників, які частково торкаються даної проблематики, можемо відмітити роботи С. Наумова [4], О. Сарнацького [5], В. Головенька [6], Н. Гончарової [7], І. Михальського [8], Г. Фартучної [9], хоча безпосередньо молодіжній проблематиці були присвячені лише роботи останніх чотирьох авторів.

Виходячи з вище викладеного, автор ставить наступне завдання – проаналізувати діяльність студіюючої молоді в українських політичних партіях Наддніпрянщини в хронологічних рамках від початку Першої світової війни до Лютневої революції.

На середину 1914 р. з українських політичних партій Наддніпрянщини залишилися лише УСДРП та УНП. До того ж остання, враховуючи її малочисельність й непопулярність ідеології, майже не проявляла своєї активності аж до революційних подій 1917 р.

Вступ Росії у війну відзначився для українського національного руху посиленням переслідувань з боку влади та активізацією його учасників. Останнє було викликане необхідністю визначення найбільш раціональної орієнтації на країни Антанти чи Центральних держав, від чого безпосередньо залежала подальша доля України.

В партійному житті не кращі часи переживала організаційна структура УСДРП. До лютого 1917 р. у Наддніпрянщині залишалися лише кілька діючих осередків (Київ, Харків, Катеринослав), хоча існували й інші (наприклад у Одесі чи Полтаві) та ознак хоча б мінімальної їх активності немає [9]. Далися знаки заходи поліції, що протягом Першої світової війни привели до ліквідації осередків партії, в яких «животіла» хоч б якась робота. Зокрема, у липні 1915 р. жандармерія «ліквідувала» київську організацію українських соціал-демократів [11, арк. 112], у грудні того ж року – катеринославську [12, с. 336; 12, арк. 13, 146], на початку лютого 1917 р. – харківську [14].

На загальному несприятливому фоні спостерігається активізація і кількісне зростання політично активної молоді. У роки війни особливу увагу губернських жандармських управлінь (далі – ГЖУ) привертала «неблагонадійні» особи, серед яких часто фігурують студенти. Типовим прикладом може служити справа Київського ГЖУ за 1914 р. студента Г. Войташевського, заарештованого за розмноження «націоналістичних звернень» УСДРП [15]. Інший приклад, датований 1916 р., зустрічаємо в «Записке об украинском движении...» [12], де зазначається, що під час нагляду за студентом Київського політехнічного інституту Ф. Близнюком було виявлено його зв'язки з групою робітників українських соціал-демократів. Під час ліквідації даної групи, зазначається у аналітичних матеріалах, було проведено обшуки і знайдено у студента-політехніка рукописні матеріали УСДРП. У цьому ж джерелі, в характеристиці українського руху в Київській губернії у 1916 р., поліцією відзначається низька активність українських соціал-демократів у Києві, і лише 29 березня 1916 р. «киевская студенческая социал-демократическая фракция выпустила прокламацию по поводу дня Ленских событий с призывом: «Долой войну народов, да здравствует классовая борьба» [12].

Подібні висновки про низьку політичну активність УСДРП зустрічаємо у матеріалах жандармського управління м. Одеси, яке уважно стежило за діями українських соціал-демократів через заходи зовнішнього спостереження та відзначало повну бездіяльність партії в місті. Серед її активних діячів, за якими вівся періодичний поліцейський нагляд, зустрічаємо студентів університету Д. Чижевського, А. Маріанадзелі, В. Буряченка [16, арк. 30–35, 61–63 зв.].

Протягом серпня 1914 – лютого 1917 рр. студенти українські соціал-демократи Харкова також вели антивоєнну пропаганду. Зокрема студентська соціал-демократична фракція міста 10 жовтня 1914 р. поширила листівку з закликом до акцій протесту по вищих навчальних

зкладах. Як результат, відбулися сходки, на яких молодь засудила дії Росії у війні [17, арк. 73–75].

Харківська молодь, з метою координації своїх зусиль та більш ефективної роботи у підготовці учнів, об'єднувалася в учнівсько-студентські партійні утворення. Одне з таких було розгромлене жандармами у січні 1916 р. [5, с. 382].

У період 1914–1915 рр., за оперативними даними жандармерії, нелегальні українські організації Петербургу були представлені лише студентською молоддю, яка переважно об'єднувалася у «Головну раду» та «Інформаційне бюро». УСДРП, як одна з впливових партій Наддніпрянщини у столиці імперії, також мала помітне представництво у них. Серед відомих українських соціал-демократів згадуються студенти Л. Чикаленко, М. Якименко, Є. Неронович. Однак, слід відзначити, що не вся молодь підтримувала соціал-демократичну ідеологію, а тому у зазначених студентських об'єднаннях постійно точилися дискусії на ґрунті різних поглядів на засоби і методи боротьби та втілення прийнятих рішень у життя. Як спосіб уникнути цієї проблеми молодь УСДРП спробувала утворити нову організацію – Український об'єднаний комітет соціал-демократичних фракцій вищих навчальних закладів. Точної інформації щодо заснування цього об'єднання немає, але в «Записках об украинском движении...» робиться припущення, побудоване на непрямих доказах, що згідно оперативних даних у Петербурзі діє партійний центр українських соціал-демократів, який виник з ініціативи студентства. Цей же центр має зв'язки з робітниками і солдатами, в середовищі яких намагається організувати партійні осередки [11].

1916 р. за ініціативи студентської соціал-демократичної фракції було відновлено роботу «Загальної коаліційної ради вищих навчальних закладів м. Києва». Одним з перших проявів її діяльності стала листівка із закликом до страйку з приводу річниць суду над депутатами Державної думи [13, арк. 6]. Того ж року ця організація розповсюдила листівку із закликом організуватися для боротьби з самодержавством та перетворення імперіалістичної війни на громадянську [19, арк. 4]. У відповідь у ряді вузів відбулися антивоєнні виступи (Київському комерційному та Київському політехнічному інститутах, Харківському університеті, Вищих жіночих курсах м. Харкова та м. Києва) [20, с. 130–131; 21, арк. 1–3, 10–11].

У деяких випадках студентська молодь не підтримувала заходи українських соціал-демократів, не залишаючи властиві їй політичним поглядам елементи максималізму. Зокрема, на початку 1916 р. Київське ГЖУ зафіксувало факт розповсюдження у Київській і Полтавській губерніях звернення до Державної думи, у якому вимагалось рівноправ'я української і російської культури, надання відповідних умов для ведення культурно-просвітньої діяльності [21, арк. 190–192 зв.]. Реакція студентів Києва була категоричною – не підтримати звернення через відсутність у

ньому вимог політичної автономії України. Документи Київського ГЖУ, датовані кінцем 1916 р., дають інформацію про «університетську молодь» (маються на увазі всі студенти міста), яка є послідовниками соціалістичної ідеології. До неї органи політичного нагляду відносять, перш за все, прихильників УСДРП. Щодо їх роботи, то відзначається певна млявість, концентрація переважно в гуртках та Українській громаді. Якісною особливістю цих об'єднань є співпраця лише з організаціями, що вимагали право українського народу на самостійність. Характеризуючи діяльність Громади, жандармерія відмічає її аполітичність і небажання вести соціалістичну пропаганду в академічних колах [22, арк. 428–428 зв.].

Взагалі ж, цілком логічно не віддавати першість молоді УСДРП у процесі активізації антивоєнних настроїв у вузівському середовищі, оскільки існував ряд об'єктивних причин, які змушували молодь зробити такий крок. По-перше, існує низка фактів, коли виступи виникали без будь-якого партійного впливу, через обмеження самоуправління навчальних закладів, заборону елементів демократизму в організації навчального процесу та побуті. По-друге, спротив масовому призову студіюючої молоді на військову службу, чи призову у ранзі рядових. У деяких випадках цей спротив направлявся на поліцію та жандармів, як безпосередніх виконавців репресивної політики влади проти радикального студентства. Майже кожного разу такі виступи супроводжувались закликами до повалення самодержавства. Показовим з приводу даних характеристик може бути Харків весною та восени 1916 р. [23, арк. 8, 17], на початку 1917 р. [24, арк. 4, 9–11].

У період Першої світової війни виникло цілком нове явище в суспільно-політичному житті Наддніпрянщини – молодіжні позапартійні утворення, які об'єднували національно свідому студентську та учнівську молодь, що мала погляди, які не збігалися з ідеологією жодної з партій, та своєю активністю, по суті, реанімували український рух. Вже традиційно лідером у цьому процесі виступив Харків, де з'явилися Український соціалістичний колектив (1914 р.), Українське національне коло (1914 р.), група федералістів (1914 р.), Юнацька спілка (1915 р.) та інші. У місті явно далася взнаки багаторічна добре організована ідейно-виховна робота українських партій на рівні середніх навчальних закладів. Але вище згадані організації все ж перебували під незначним впливом УСДРП та меншою мірою УНП через прихильників, які входили до складу цих новоутворень. З іншого боку, становлення та вихід на більш високий організаційний рівень нових молодіжних організацій все частіше приваблював увагу правоохоронних органів, які в умовах війни ігнорували їх легальний характер і проводили різноманітні заходи щодо обмеження діяльності. Це спричиняло спротив, протести і вело до радикалізації молоді та переходу до нелегальних форм боротьби і підтримки діяльності політичних партій.

Одним з організаційно потужних молодіжних утворень стала Юнацька спілка. Її лідери М. Криворотченко, М. Петренко, О. Мацюк та інші об'єдналися в Центральний виконавчий комітет. Гуртки і громади організації існували у Києві, Полтаві, Харкові, деяких повітових містах і навіть у Москві. Готуючи гуртківців до активної боротьби, там вивчали історію українського народу та національного руху, досвід національного відродження інших країн [25, арк. 55–58]. На прикладі діяльності Спілки особливо яскраво виявилися нові особливості молодіжного руху, що майже не проявлялися у попередні роки.

Різниця у поглядах ідеологічного та організаційного характеру швидко призвела до бажання старших за віком спілчан шукати компроміс через утворення громади – суто студентської, більш законспірованої, згуртованої, з високим рівнем національної свідомості членів організації, яка через своїх активістів могла впливати на Юнацьку спілку. Така форма взаємодії повинна була створити зв'язки, через які студенти-партійці впливали б на Спілку. З початком нового навчального року у вересні 1915 р. ініціативна група у складі студентів А. Берладина, В. Глуходіда, А. Заливчого, А. Ковалівського розпочала організацію громади у вигляді легального літературного-наукового відділу Товариства ім. Г. Квітки-Основ'яненка. В подальшому об'єднання виросло до загальноміського рівня. Але уникнути внутрішніх проблем, характерних майже для всіх молодіжних об'єднань того часу, не вдалося. Вже на перших загальноміських засіданнях виникли принципові дискусії навколо методів та форм боротьби. Проблема полягала в тому, що більш політично досвідчені члени УСДРП та УНП наполягали на необхідності культурницького напрямку діяльності. Таким чином вони намагалися забезпечити громаду від переслідувань влади. Їх опоненти, так звана «молодь», наполягали на радикальних формах діяльності та критикували «старших» за пасивність і консерватизм. Розв'язати цю проблему вирішили на з'їзді поблизу Києва 30 травня 1916 р. Зокрема про це говорить й у резолюції II Конференції українських гуртків Харкова у травні 1916 р. [26, арк. 136 зв.]. До того ж, ця інформація була достеменно відома й охоронним органам Росії, зокрема про це інформувався начальник Київського ГЖУ [27, арк. 158].

Подібні процеси можна було спостерігати і в Полтаві [26, арк. 96]. Ці суперечки були помітні навіть жандармам, про що вони відзначали у своїх звітах [27, арк. 163], і зрештою сприяли значній радикалізації частини молоді. Відсутність реальних кроків Росії щодо вирішення українського питання вела до розв'язання молоддю цієї проблеми з точки зору конкретно-історичних обставин – використати війну для досягнення найвищої мети – проголошення незалежної держави. Для цього навіть підготували збірку агітаційно-роз'яснювальних матеріалів під назвою «Самочинна Україна» [26, 137 зв., 204 зв.]. Сприяло таким поглядам і певне розчарування в діяльності соціал-демократів, в середовищі яких, за агентурними даними 1916 р., все яскравішими ставали прояви

націоналістичних поглядів [26, арк. 142 зв.]. Цим відразу спробувала скористатися УНП. За даними Харківського ГЖУ, наприкінці 1916 р. представники правого крила українського руху кілька разів виступили з пропозицією перейти до активного сприяння поразці Росії у війні, але вона так і не знайшла очікуваної підтримки. До того ж, на зборах мала місце навіть погроза з боку представника УСДРП О. Безпаленка за таку пропозицію видати своїх політичних опонентів поліції [26, арк. 234 зв.].

Прикладом активності молоді може послужити утворення з ініціативи А. Ковалівського (через короткий час вступив до Харківського університету) гуртка «Коло незалежних», базовими принципами якого стала різка критика українських соціалістів та відданість ідеалам націоналізму й орієнтації на «націонал-аристократизм» [25, арк. 68]. До нього входила молодь міських вищих навчальних закладів – В. Алексеєнко, А. Берладін, З. Скрипніченко та ін. [12, с. 11]. Організувати роботу гуртка так і не вдалося з цілком очевидних причин. З одного боку, своєю досить радикальною риторикою в програмі гурток значно зменшив коло і до того невеликої кількості прихильників, а з іншого, далася взнаки відсутність організаційного досвіду та багаторічна політика царської влади по переслідуванню нелегальних організацій. У підсумку маємо лише факт спроби молоді застосувати нетрадиційний для українського політичного руху крок, з орієнтацією не на селянство чи робітників та застосуванням несоціалістичної ідеології.

Як прояв кристалізації національної свідомості студіюючої молоді потрібно розуміти підтримку нею ідей української державності, що активно пропагувалися УНП. Зокрема, на початку 1916 р. у вузах Києва було розповсюджено звернення, у якому лунав заклик вести боротьбу з самодержавством аж до утворення незалежної української держави [28, с. 60]. Реакція ж молоді будувалась на принципах консолідації політичного руху через об'єднання всіх політичних течій навколо ідеї творення української державності.

На початку 1917 р. УНП створила у Харкові Українське народно-соціалістичне бюро, під впливом якого певний час перебували громади Харківського комерційного та Новоолександрівського інститутів, де УНП практикувала поєднання націоналістичної та соціалістичної ідеологій для залучення до кола своїх прихильників. Не даремно в назві бюро присутнє слово «соціалістичне».

У підсумку напередодні Лютневої революції молодь, яка навчається, остаточно розчаровується в партійних формах вирішення нагальних проблем українського національного руху, а це спричинило її перехід до пошуку власних шляхів у цьому напрямку. Результат такого крайнього кроку виявився не на їхню користь. Брак практичного досвіду суспільно-політичної роботи (такий досвід могли мати, як правило, лише студенти старших курсів), відсутність потрібних теоретичних знань, внутрішній конфлікт «молодших» і «старших» гуртківців – все це призводило до невдалих результатів.

Крім того, слід взяти до уваги той факт, що частину студіюючої молоді «відтягнула» на себе політична структура, яка тільки перебувала на стадії формування – УПСР. Яскраво це видно на прикладі Харкова протягом 1914–1916 рр., де вона, не маючи організаційних структур, спрямовувала значні зусилля на формування своєї присутності в непартійних структурах, опираючись на студентство, яке легко відгукувалось на ідеологію українських соціалістів-революціонерів.

У визначений період традиційно активним було студентство в агітаційно-пропагандистській роботі українських партій, а вузи залишаються осередками, що об'єднують молодь з різноманітними політичними поглядами, яка групувалася у фракції, міжфракційні групи, бюро, громади та інші координуючі утворення. Подібні тенденції спостерігаються і поза етнічними українськими землями, в першу чергу, Петербурзі та Москві.

Про вагоме значення студентства для партійного життя українських територій цього періоду свідчить аналіз справ органів політичного нагляду. В абсолютній більшості листів-запитів по перевірці благонадійності особи одним з обов'язкових пунктів була відмітка про належність до вузу чи факт здобуття вищої освіти в недавньому минулому. Часто зустрічається формулювання «колишній студент». Це дає підстави стверджувати про особливе ставлення наглядових органів до осіб, які пройшли через вплив на себе політизованого середовища вищих навчальних закладів.

Таким чином, у період з середини 1914 до початку 1917 рр. студентство продовжує відігравати важливу роль у політичній системі Наддніпрянщини. Найбільший вплив воно зберігає в УСДРП, яка з переходом на соціал-демократичну ідеологію поповнює свої ряди робітниками, селянами та іншими суспільними групами, що помітно відображається на частці студентства в керівних органах не на користь останнього. Значно менше зустрічається інформації про його діяльність в УНП, на що існують відповідні об'єктивні причини.

В умовах тотальних репресій і переслідувань заборонених в Росії організацій відбуваються акції і заходи українських партій у Харкові, Києві, Петербурзі, Одесі, де часто провідну роль відіграє студентство, виникає цілком нове явище в суспільно-політичному житті Наддніпрянщини – молодіжні позапартійні утворення, до яких ввійшла студентська та учнівська молодь: Український соціалістичний колектив, Українське національне коло, Юнацька спілка, відновлюються студентські громади. Але впливову, а іноді й визначальну позицію в них відігравали члени УСДРП, УНП, які, з одного боку, прагнули забезпечити ці організації від репресій, а з іншого – продовжували виховувати національно свідому молодь.

У підсумку цілком слушно звучать висновки, зазначені у повідомленні Київського ГЖУ з приводу святкування в Києві 100-річчя з дня народження Т. Шевченка. Зокрема, там зазначається: «Выступление

на политическую арену молодежи в развитии всех политических движений было показателем, что значит той партией, которая вывела на улицу эту массу, захвачен надежный широкий слой интеллигенции, которая по окончанию учебных заведений уйдет в народ... понесет идеи полученные на университетской скамье... а то, что украинская молодежь понесет идеи, полученные ею в учебных заведениях в больших городах... это не подлежит сомнению» [29, арк. 9–10 зв.].

Список використаної літератури

1. **Голобуцький О.** Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ ст. Дослідження / О. Голобуцький, В. Кулик. – К.: Смолоскип, 1996. – 124 с.; Головченко В. Витоки і становлення української соціал-демократії (1896–1907 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Головченко В. – Х., 1993. – 24 с.; Геращенко Т. Місце і роль самостійників в українському національному русі (кінець ХІХ століття – початок 1918 р.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Геращенко Т. – Запоріжжя, 1993. – 252 с.; Чмырь С. Украинская демократическо-радикальная партия: истоки, организация, программа, тактика (90-е гг. ХІХ в. – 1908 г.): дис. ... кандидата ист. наук: 07.00.02 / С. Чмырь (С. Иваницкая). – М., 1994. – 374 с.; Михальський І. Джерела з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Михальський І. – Луганськ: Альма-Матер, 2003. – 344 с.; Павко А. Становлення та діяльність політичних партій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Павко А. – Донецьк, 2001. – 44 с.
2. **Рафальський О.** Межнаціональні революційні зв'язки студентства на Україні (1895–1914 гг.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.02 / Рафальський О. – К., 1990. – 240 с.; Бельдюгін В. Молодь у контексті боротьби за реалізацію української національної ідеї (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Бельдюгін В. – Луганськ, 2006. – 194 с.; Дацюк Т. Учащаяся молодежь Украины и политические партии в революции 1905 – 1907 годов: дис. ... кандидата ист. наук: 07.00.01 / Дацюк Т. – Днепропетровск, 1994. – 178 с.; Левицька Н. Студентство України в кінці ХІХ – на початку ХХ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. «Історія України» / Левицька Н. – К., 1998. – 16 с.; Назарова Є. Студентство Новоросійського університету в політичному житті Одеси на початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / Є. Назарова // Гілея: Зб. наук. праць. – Вип. 21. – К., 2009. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_21/Gileya21/I5.pdf
3. **Коллард Ю.** Спогади юнацьких днів. 1897–1906 / Ю. Коллард. – Торонто: «Срібна сурма», 1972. – 224 с.; Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки): Науково-популярне видання / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 272 с.; Гермайзе О. Нариси з

історії революційного руху на Україні / О. Гермайзе. – Б. м. : Книгоспілка, Б. р.– . – Т.1. Революційна українська партія (РУП). – 388 с.

4. **Наумов С.** Український політичний рух на Лівобережжі (90-ті рр. XIX ст. – лютий 1917 р.): Монографія / С. Наумов. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 344 с.

5. **Сарнацький О.** Царизм та українські політичні партії (1900–1917 рр.) / О. Сарнацький. – Запоріжжя, 2006. – 709 с.

6. **Головенько В.** Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів) / В. Головенько. – К. : А. Л. Д., 1997. – 160 с.

7. **Гончарова Н.** Національно-політичний рух студентської та учнівської молоді в Україні (90-ті роки XIX – лютий 1917 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. Гончарова. – О., 2006. – 24 с.

8. **Михальський І.** Національно-політичний рух молоді України в роки першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) / І. С. Михальський. – Луганськ : Б/в, 1995. – 27 с.

9. **Фартучна Г.** Студентство міста Києва у суспільно-політичному житті України (1900–1917рр.) : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Фартучна Г. – К., 2009. – 304 с.

10. **Довбищенко Я.** З історії нашої партії (1914–1918) / Я. Довбищенко // Слово. – 1918. – 28 вересня.

11. **Центральний державний історичний архів України м. Київ** (далі – ЦДІАК України), ф. 274, оп. 4, спр. 463.

12. **Записка** об украинском движении 1914–1916 годы с кратким очерком истории этого движения как сепаратистско-революционного течения среди населения Малороссии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.kiev.ua/books/red/ivanov/report01.shtml>

13. **ЦДІАК України**, ф. 313, оп. 2, спр. 3147.

14. **Робітничча газета.** – Орган Бюро ЦК і Київського комітету УСДРП, ЦК УСДРП. – Київ. – 1917. – 12 квітня.

15. **ЦДІАК України**, ф. 318, оп. 1., Т. 2, спр. 2441.

16. **ЦДІАК України**, ф. 385, оп. 7, спр. 103.

17. **Державний архів Харківської області** (далі – ДАХО), ф. 3, оп. 287, спр. 4435.

18. **ЦДІАК України**, ф. 274, оп. 4, спр. 566.

19. **ЦДІАК України**, ф. 315, оп. 2, спр. 711.

20. **Листівки** українських політичних партій та організацій між двома революціями (червень 1907 – початок 1917 рр.). Збірник документів і матеріалів / Упор. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. – Луганськ : СУДУ, 1999. – 163 с.

21. **ДАХО**, ф. 3, оп. 287, спр. 5912.

22. **ЦДІАК України**, ф. 274, оп. 5, спр. 55.

23. **ДАХО**, ф. 3, оп. 287, спр. 5840.

24. **ДАХО**, ф. 3, оп. 287, спр. 6050.

25. **ЦДІАК України**, ф. 336, оп. 4, спр. 20.

26. **ЦДІАК України**, ф. 336, оп. 4, спр. 36.

27. **ЦДІАК України**, ф. 321, оп. 1, спр. 238.

28. **Нелегальні відозви з нагоди шевченківських роковин** / Київський центральний історичний архів ім. В. Б. Антоновича; ред. та передмов. О. Ю. Гермайзе. – К. : Держвидав України, 1925. – 64 с.

29. **ЦДІАК України**, ф. 274, оп. 1, спр. 3322.

Чортенко А. М. Студентство в діяльності українських політичних партій та молодіжних позапартійних організацій

Наддніпрянщини напередодні Лютневої революції (середина 1914 – лютий 1917 рр.)

У даному повідомленні розглядається діяльність студентства Наддніпрянщини в українських політичних партіях. З'ясовуються його форми та методи боротьби. Досліджуються молодіжні позапартійні утворення, що об'єднували національно свідомих студентів та учнів.

На основі аналізу наведеного комплексу фактів та виявлених тенденцій доводиться думка про ключове місце студентства у активізації українського національного руху Наддніпрянщини напередодні Лютневої революції.

Ключові слова: студентство, партії, Наддніпрянська Україна.

Чортенко А.Н. Студенчество в деятельности украинских политических партий и молодежных внепартийных организаций Надднепрянщины накануне Февральской революции (середина 1914 – февраль 1917 гг.)

В данном сообщении рассматривается деятельность студентов Надднепрянщины в украинских политических партиях. Выясняется его формы и методы борьбы. Исследуются молодежные внепартийные организации, которые объединяют национально сознательных студентов и учащихся.

На основании анализа комплекса источников и обнаруженных тенденций доказывается мысль о ключевом месте студенчества в активизации украинского национального движения Надднепрянщины перед Февральской революцией.

Ключевые слова: студенчество, партии, Надднепрянская Украина.

Chortenko A.M. Students in the activities of Ukrainian political parties and youth non-party organizations of Naddnipyriansca Ukraine before the February revolution (mid-1914 – February 1917)

In the given report the activities of students of Naddnipyriansca Ukraine in Ukrainian political parties are examined. The forms and methods of their struggle are revealed. The youth non-party organizations, which unite nationally conscious students and pupils, are studied.

The thought about the key place of students in the activation of the Ukrainian national movement in Naddnipyriansca Ukraine on the eve of the February Revolution is presented on the basis of the analysis of the complex of facts and revealed tendencies.

Key words: students, party, Naddnipyriansca Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2011 р.
Прийнято до друку 27.01.2012 р.